WARIES MISDAADREEKS · Nº 134

Poortwachter in Montfoort

De kraak van de burggravenkist

HISTORISCH ONDERZOEKSRAPPORT NAAR EEN OUDE MISDAAD

dr. Hester Klaverdijk

Inhoud

VOORWERK

Aan de lezer 4
Opzet, maten en munten 6

DEEL I · HET DOSSIER VAN 1793

1. Montfoort in de winter van 1793. 8
2. Wie is wie in de bronnen 11
3. De burggravenkist. 13
4. Maandag 25 februari: de lege kamer 16
5. Het poortboek 19
6. De verhoren van maart 24
7. Twee doorzoekingen. 28
8. Het Kaartboek van 1661 33
9. Vonnis en ballingschap 38

DEEL II · BRONNEN BUITEN HET DOSSIER

10. Sneeuw, een geboorte en een rekening 41
11. Utrecht en een bruiloft die moest wachten. 46
12. Brieven achteraf 49
13. Het register van de nachtwacht 53
14. Een rechtszaak om stenen 55

DEEL III · DE GANG

15. Opmeting van de gang, 2025 57
16. Stand van het onderzoek 60

SLOTDEEL

Werkbladen 63
Antwoordformulier. 69
Hints in drie niveaus. 72
Verzegeld 75
Oplossing 76
Nawoord 82

VOORWERK

Aan de lezer

Een zaak van 233 jaar oud, een veroordeelde die altijd zijn onschuld bleef volhouden, en een gang die pas vorig jaar weer openging.

Dit boek is geen roman. Het is een onderzoeksrapport, en u bent de laatste onderzoeker. Op 25 februari 1793 bleek in Montfoort de geldkist van de stad, de zogeheten burggravenkist, verdwenen uit een afgesloten kelder onder het poortgebouw van de voorburcht. Zes weken later werd de poortwachter van de IJsselpoort, Gijsbert Roodveld, voor de diefstal veroordeeld en voor vijfentwintig jaar uit de stad verbannen. Hij heeft tot zijn dood volgehouden dat hij het niet had gedaan.

In september 2025 stuitten werklieden bij het herstel van een stuk kademuur naast de IJsselpoort op een dichtgeslibde, gemetselde gang. Daarin lagen de resten van een met ijzer beslagen kist. De Stichting Montfoortse Papieren vroeg mij daarop de oude zaak opnieuw te onderzoeken. Dit rapport is het resultaat. Ik heb het zo opgezet dat u zelf kunt oordelen: ik geef de bronnen in hun geheel of in ruime uittreksels, met zo weinig mogelijk uitleg, en ik trek pas in de oplossing achterin mijn conclusies.

Lees de bronnen, maak aantekeningen op de werkbladen achterin, en beantwoord daarna op het antwoordformulier deze vragen:

1 Langs welke weg is de kist uit de afgesloten kistkamer gehaald, en hoe kwam de dader binnen?

2 Wanneer gebeurde de kraak? Geef de nacht en een tijdvak dat zo nauw mogelijk is.

3 Wie heeft de kist weggehaald en opengebroken?

VOORWERK

Opzet, maten en munten

DE BRONNEN

Het grootste deel van de stukken uit 1793 bevindt zich in de Collectie Montfoortse Papieren (hierna CMP), een particuliere verzameling die de stichting sinds de jaren vijftig beheert. Het strafdossier tegen Roodveld is daarin vrijwel volledig bewaard: het poortboek, de verslagen van de schout, de verhoren, het vonnis. Daarnaast heb ik stukken gevonden in een Utrechts familiearchief, in het kasboek van een herberg en in de papieren van een vroedvrouw. De nummering van de bronnen (Bron 1 tot en met Bron 32) is de mijne.

Ik geef de bronnen in de volgorde waarin ik ze onderzocht: eerst het dossier van 1793 zoals de schout het samenstelde (Deel I), dan wat ik daarbuiten vond (Deel II), en tot slot de opmeting van de gang die in augustus 2026 klaarkwam (Deel III). Zo leest u de stukken eerst zoals de tijdgenoten ze kenden.

TRANSCRIPTIE

Ik heb de spelling licht gemoderniseerd waar dat het lezen hielp, maar de woordkeus en zinsbouw gelaten. Tijden heb ik genoteerd als 2.15 uur. Doorhalingen in het origineel staan ~~doorgehaald~~; mijn eigen toevoegingen staan tussen vierkante haken. Kantlijnaantekeningen in het origineel staan *schuin en klein*. Bronnen uit de eigen tijd staan op een lichte ondergrond, het moderne opmetingsrapport in schrijfmachineletter.

MATEN

Maat	Onderverdeling	Ongeveer
Rijnlandse voet	12 duim	31,4 cm
duim	12 lijn	2,6 cm
lijn		2,2 mm
roede	12 voet	3,77 m

Peilstanden van de IJssel werden in voeten, duimen en lijnen genoteerd, bijvoorbeeld 3.2.10 voor drie voet, twee duim en tien lijn.

MUNTEN

Munt	Metaal	Waarde
gouden rijder	goud	14 gulden
gouden dukaat	goud	5 gulden 5 stuivers
zilveren dukaton	zilver	3 gulden 3 stuivers
drieguldenstuk	zilver	3 gulden
gulden	zilver	20 stuivers
schelling	zilver	6 stuivers

Ter vergelijking: een poortwachter verdiende in Montfoort in 1793 ongeveer 120 gulden per jaar, plus vrij wonen boven de poort.

DEEL I · HOOFDSTUK 1

Montfoort in de winter van 1793

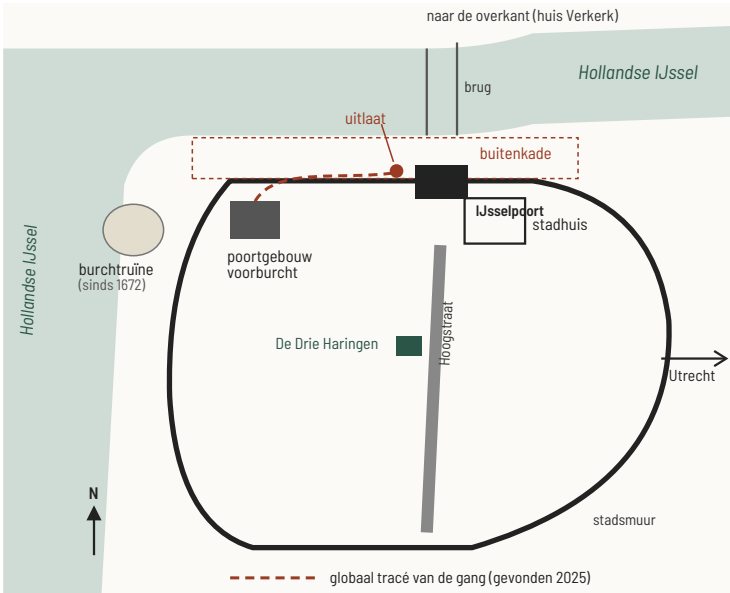
Een kleine stad aan de IJssel, een poort met een woning erboven, een kasteel dat al honderdtwintig jaar een ruïne is.

Wie in 1793 Montfoort binnenkwam vanaf de rivier, kwam binnen door de IJsselpoort. De poort was en is een stevig gebouw aan het eind van de Hoogstraat, met tegen de stadszijde aan het stadhuis, zodat poort en raadhuis samen één blok vormen. Boven de doorgang lag de woning van de poortwachter: een kamer met een bedstee, een stookplaats en een venster naar de rivier, en een kleiner vertrek waar hij zijn boeken en sleutels bewaarde. In 1781 had de poort een nieuw tentdak gekregen en een gevel met twee leeuwen en het stadswapen. In de kelder van het stadhuis lag sinds de verbouwing van 1762 en 1763 een cel, waar de stad dronkenlappen en vechtersbazen een nacht liet afkoelen.

Elke avond om tien uur ging de poort dicht. Wie daarna nog naar binnen of naar buiten moest, klopte bij de poortwachter aan; die opende het poortje in de grote deur, als hij de persoon kende of de reden goed vond, en schreef het op in het poortboek. Overdag stond de poort open en werd er niets genoteerd, behalve bijzonderheden: een vrachtwagen met tol, een paard dat losliep, een brand aan de overkant. Het poortboek uit 1793 is bewaard gebleven en speelt in deze zaak een hoofdrol.

Aan de buitenkant van de muur, tussen de stadsmuur en de IJssel, liep een smalle kade. Daar meerden schuiten aan, daar zetten palingvissers hun fuiken, en daar stak een oude stenen uitwatering uit de muur, een gemetselde mond waar al lang geen water meer uit kwam. Niemand wist in 1793 meer precies waar die uitwatering ooit voor had gediend. Een peilschaal, een houten lat met een verdeling in voeten en duimen, hing aan de buitenmuur van de poort, onder het venster van de poortwoning. Wie de stand

van de rivier wilde weten, kon die door het venster aflezen, mits de poortwachter hem binnenliet.

Afbeelding 1. Schematische schets van het noordelijke deel van Montfoort rond 1793, getekend door de onderzoeker naar oude kaarten. Niet op schaal; de stadsmuur is vereenvoudigd. De buitenkade ligt tussen de muur en de IJssel, buiten de stad. Het tracé van de gang is pas sinds 2025 bekend en is hier alleen ter oriëntatie ingetekend.

Een paar honderd passen westelijker, aan de kant van de rivier, lagen de resten van het kasteel. De burcht van Montfoort, eeuwenlang de zetel van de burggraven, was in 1672 door Franse troepen verwoest. Wat in 1793 nog overeind stond, was het poortgebouw van de voorburcht met een stuk muur en een toren. Het hoofdkasteel zelf was niet meer dan een overwoekerde heuvel met brokken muurwerk, waar de stedelingen ongevraagd stenen kwamen halen. In het poortgebouw van de voorburcht woonde een kastelein, die het gebouw onderhield voor de eigenaar en de kelder verhuurde. De stad huurde die kelder al jaren als kistkamer: een droge, overwelfde ruimte met één deur en geen ramen, de veiligste plek die de stad had.

DEEL I · HOOFDSTUK 2

Wie is wie in de bronnen

Een overzicht van de mensen die in de stukken voorkomen, met wat er in 1793 over hen bekend was.

BIJ DE POORT

Gijsbert Roodveld (52), poortwachter van de IJsselpoort sinds 1771. Weduwnaar, woont boven de poort. Houdt het poortboek bij. Veroordeeld op 12 april 1793.

Arie Roodveld (19), zoon van een overleden broer van Gijsbert. Helpt zijn oom bij de poort en verdient wat bij als hulp van de nachtwacht. Neemt na de aanhouding van zijn oom de poort waar.

BIJ DE VOORBURCHT

Hendrik Zuijderhoud (45), kastelein van het poortgebouw van de voorburcht. Woont met zijn vrouw boven de kelder. Heeft de sleutel van de kistkamer.

Hendrikje Zuijderhoud (41), zijn vrouw.

IN DE STAD

Neeltje Cranendonk (49), weduwe, waardin van herberg De Drie Haringen aan de Hoogstraat.

Teunis Cranendonk (24), haar zoon, palingvisser. Zet zijn fuiken langs de buitenkade.

Pieter Sluijsman (31), geadmitteerd landmeter uit Utrecht. Werkt sinds januari 1793 voor de stad aan een nieuwe stadskaart en houdt de stand van de IJssel bij. Logeert tijdens zijn werk in De Drie Haringen.

Grietje Valk (58), vroedvrouw.

DEEL I · HOOFDSTUK 3

De burggravenkist

Een eikenhouten kist met ijzerbeslag, twee sloten en twee sleutels die nooit in dezelfde zak zaten.

De stad bewaarde haar geld in een kist die ouder was dan iemand zich kon herinneren. Op het deksel zat een gegoten wapenschild uit de tijd van de burggraven, en daarom heette ze in de stad de burggravenkist. De kist had twee sloten. De ene sleutel lag bij de burgemeester, de andere bij de secretaris; de kist kon dus alleen open als die twee samen kwamen. De sleutel van de kelderdeur had de kastelein van de voorburcht, die de ruimte aan de stad verhuurde.

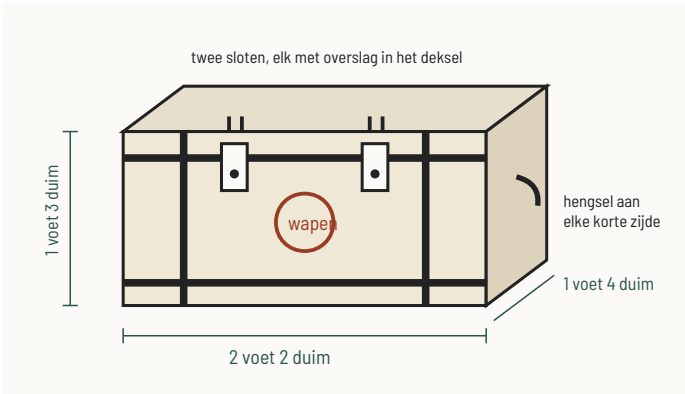
Het eerste stuk in het dossier is de telling van vrijdag 22 februari 1793. De rentmeester had in de voorgaande weken de verponding en enkele andere belastingen ontvangen. Het geld moest maandag naar Utrecht. Op vrijdagmiddag werd de kist in het bijzijn van beide sleutelhouders geopend, de inhoud geteld en de kist weer gesloten.

BRON 1 Proces-verbaal van telling, vrijdag 22 februari 1793
CMP, stadsrekeningen 1793, los stuk 14. Hand van de secretaris.

Op heden vrijdag den 22 februari 1793, des namiddags ten vier uren, is in de kistkamer onder het poortgebouw van de voorburcht, in tegenwoordigheid van de burgemeester Jacob Swanenburg en mij secretaris, beiden met onze sleutels, de stadskist geopend door de rentmeester Gerard Hulsman, en daarin bevonden en geteld:

BRON 2 Beschrijving van de kist, uit het inventaris van stadsgoederen, 1789
CMP, inventaris van stadsgoederen 1789, fol. 6 verso.

Item een eikenhouten kist met ijzer beslagen, genaamd de burggravenkist, met het gegoten wapen op het deksel. Lang twee voet twee duim, breed een voet vier duim, hoog een voet drie duim. Met twee sloten, elk met een overslag aan het deksel, en twee sleutels. Aan elke korte zijde een ijzeren hengsel. Staat in de gehuurde kistkamer onder het poortgebouw van de voorburcht, tegen de noordmuur.

Afbeelding 2. De burggravenkist, getekend door de onderzoeker naar de beschrijving in Bron 2. Maten in Rijnlandse voet en duim.

Omgerekend was de kist ongeveer 68 centimeter lang, 42 centimeter breed en 39 centimeter hoog. Leeg zal ze, met het beslag, rond de vijfentwintig kilo hebben gewogen. Het geld zelf was minder zwaar dan het bedrag doet vermoeden: het grootste deel van de waarde zat in goud. Naar mijn berekening woog de hele inhoud rond de elf kilo, waarvan het goud nog geen drie.

DE KISTKAMER

De kelder onder het poortgebouw is een overwelfde ruimte van ongeveer vijf bij vier meter. Ze had één deur, aan de zuidkant, en geen ramen.